

Наступник Івана Павла II Бенедикт XVI зазначав, що в розвитку сучасного світу має місце прикра тенденція «заперечення права на релігійну свободу. Я маю на увазі не тільки війни і конфлікти, які продовжують спалахувати в світі за релігійними мотивами – хоча почасти в світі релігія слугує лише прикриттям інших причин, таких як жага влади й багатства... Насильницькі дії гальмують справжній розвиток і перешкоджають просуванню народів до значного соціально-економічного і духовного благополуччя»⁸⁷.

В своїй статті «Істина і свобода» (1995 р.), що пізніше увійшла до книги «Віра, істина і толерантність», Й.Ратцингер, проаналізувавши взаємозв'язок істини і свободи, висноував, що заперечення Бога ліквідує основи людської свободи. І лише істина про Бога і людину робить людину справді вільною. «Якщо немає істинності людини, то вона не є свobodною. Тільки істина робить нас вільними»⁸⁸.

Іван Павло II упродовж усього свого понтифікату акцентував на тому, що Католицька Церква звертається до людини з повною повагою до її свободи: «Місія (місія Церкви. – Авт.) не обмежує свободи, а діє на її користь. Церква пропонує і нічого не нав'язує, поважає людей і культури, шанує святиню совісті... Тим, які опираються місійній діяльності Церкви під найрізноманітнішими приводами, вона закликає: “Відкрийте двері Христові!”»⁸⁹.

Як висновок можна запропонувати міркування Папи Івана Павла II, викладені в його духовному завіті – праці «Memoria e Identità» («Пам'ять та ідентичність», 2005 р.). Аналізуючи події історії, Понтифік констатував, що перемога в боротьбі Бога (добра, життя) проти диявола (зла, смерті) залежить від утвердження в людському житті вищих цінностей – істини і свободи, які існують заради любові. «Свобода стає самою собою, свободою, тією мірою, якою вона втілюється в життя через істину про благо. Лише в тому випадку вона сама стає благом. Якщо свобода втрачає зв'язок з істиною і підкорює її собі, вона створює логічні передумови, що мають негативні моральні наслідки. Їх масштаби почасти не прогнозовані. В цьому випадку зловживання свободою викликає реакцію, яка приймає вигляд того чи того тоталітарного режиму. А це є однією з форм знищення свободи...»⁹⁰.

Ольга НЕДАВНЯ (Київ, Україна)

НОВІТНІ ФОРМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИКІВ: ПОЄДНАННЯ РЕАЛУ Й ВІРТУАЛУ.

Сучасні суспільні процеси набувають щоразу динамічнішого перебігу, що відображається також і в особливостях розвитку більшості суспільних інституцій. Це стосується, зокрема, й церковних. В Україні серед найбільш помітних з них у цьому плані – католицькі. Якщо на початку відродження в незалежній Україні Церков, УГКЦ

⁸⁷ Бенедикт XVI. Енциклика о целостном человеческом развитии в любви и истине Caritas in veritate. – М., 2009. – С.37.

⁸⁸ Ратцингер Й. (Бенедикт XVI). Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии. – М., 2007. – С.362.

⁸⁹ Іван Павло II. Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II. Місія Відкупителя про постійну актуальність емісійного послання Redemptoris Missio. – С.48.

⁹⁰ Иоанн Павел II. Память и идентичность. Memoria e identità / Введение Йозефа Ратцингера, Папы Бенедикта XVI. – М., 2007. – С.80-81.

та РКЦ серед них відзначалися відродженням традиційних для них інституційних ланок, то останнім часом спостерігається примноження новітніх форм інституалізації, обумовлених, серед іншого, бурхливим розвитком інформаційно-комунікативних технологій та відповідними змінами в діяльності людей.

Як перед Церквами, так і перед їхніми дослідниками нині стоїть завдання осмислити ці нові форми. При цьому перші мають адаптувати перспективні новотвори у визнану свою інституалізаційну систему, котра формувалася та відточувалася століттями. Другі ж поки що мають свої завдання: вивчати те в Церквах, що знаходиться у стані творення і становлення. Оскільки даний предмет дослідження виростає буквально на наших очах, його аналіз лише починається. Перші відповідні розвідки різних аспектів у цій сфері (зокрема, присутності Церков в Інтернеті та необхідності наукової до неї уваги) належать колегам-релігієзнавцям⁹¹, та є нашим науковим інтересом⁹². Для концептуального осмислення нових інституалізаційних феноменів у Церквах важливі праці А.Колодного⁹³, Л.Филипович⁹⁴ та В.Титаренко⁹⁵, де перший визначає сучасні тенденції релігійності, а другі – аналізують новітні її форми.

В даній статті ми зосередимося на розгляді таких форм діяльності католицьких Церков в Україні, котрі інституалізуються на стику реалу й віртуалу, хоча формалізація, ба навіть термінологічне означення цієї інституалізації, знаходиться у стані народження. Мається на увазі діяльність Церков та їхніх віруючих, котра координується та стимулюється через Інтернет. Особливо підкреслимо, що їхня інтернет-присутність не може вважатися суто віртуальною діяльністю: адже це інформування про реальні дії, координація та планування таких дій. Йдеться про такі ж засоби, як і друковані, телефонічний чи відеозв'язок, які, до того ж, можуть відбуватися й відбуваються в режимі реального часу і є також спілкуванням, як і особисті розмови обличчям до обличчя чи через телефон. В такий спосіб складаються спільноти не менш реальні та пов'язані, ніж парафія чи прицерковна організація, й займаються спільними справами, що в них виявляють та втілюють свою віру.

Якщо спершу Церкви відкривали свої сайти з можливістю інтерактивного зв'язку, а групи віруючих – форуми, навколо яких гуртувалися більш чи менш сталі анклавні зацікавлені, то останнім часом постає все більше найрізноманітніших форм спілкування та творення спільнот, передусім в соціальних мережах (найбільш масові з них – міжнародні «Живий журнал», Фейсбук, Гугл Плюс). Це і тематичні групи, і так звані «події», навколо яких можуть гуртуватися на тривалий час їхні учасники. Серед таких учасників на початках лише невелика частина задіяних в них можуть бути вже особисто знайомі

⁹¹ Наприклад: Глушак А. і Наумова М. Релігієзнавча освіта в Інтернеті // Релігійна свобода: мас-медіа, школа і церква як суспільні фактори утвердження. Наук. щорічник. За ред. А.Колодного. – К., 2001. – С.106-107.

⁹² Недавня О. Інтернет як дискусійне поле міжконфесійного спілкування // Релігійна свобода: міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства. Наук. щорічник. За заг. ред. А.Колодного та ін. – К., 2007. – С.188-190; Недавня О.В. Інтернет як засіб пізнання релігійних феноменів у контексті релігійно-духовних процесів в Україні та Європі // Україна – Ватикан. Збірник наук. праць. – Вип. IV: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи. За заг. ред. О.Береговського та ін. – Галич-Івано-Франківськ – Київ, 2011. – С. 138-143; Недавня О.В. Засоби масової інформації та Інтернет в контексті об'єктивного інформування про релігійні феномени // Практичне релігієзнавство. За ред. А.Колодного і Л.Филипович. – К., 2012. – С.99-113.

⁹³ Напр.: Колодний А.М. Стан і проблеми релігійного життя України // Україна релігійна. Колект. Монографія. – Книга друга: Прогнози релігійних процесів України. – К., 2008. – С.5-11.

⁹⁴ Филипович Л.О. Нові релігійні течії в українському соціумі // Україна релігійна. Колект. монографія. – Книга перша: Стан релігійного життя України. – К., 2008. – С.355-367.

⁹⁵ Зокрема: Титаренко В.В. Неохристиянські течії в сучасній Україні // Україна релігійна. Колективна монографія. – Книга перша: Стан релігійного життя України. – К., 2008. – С.367-381.

між собою, але в процесі діяльності багато хто «розвіртуалізовується». Перевагою є й те, що у групі та «події» можна запрошувати як знайомих, так і незнайомих людей, що технічно є дуже просто. Підкреслимо, що особливо цінним є й те, що в такий спосіб до спільних справ мають можливість долучатися й ті, хто в силу відстані чи фізичних обмежень не можуть діяти на тій чи іншій території чи взагалі інакше як дистанційно.

Як означати подібні новітні спільноти віруючих, «пошуковців» і всіх небайдужих до живої кореляції віри й духовності та практичних суспільно важливих дій? На нашу думку, не варто робити це із вже застарілого кута зору, починаючи з прикметника «віртуальний». Суто віртуальними, тобто існуючими лише в Інтернеті, були електронні газети й журнали (і то якщо вони не являли собою електронні версії друкованих видань) і сайти без зворотнього зв'язку та інтерактивного спілкування. Але вже перші форуми (такі, наприклад, як греко-католицький «Зустріч»), а тим паче інтернет-сторінки різних організацій віруючих, ставали ядром формування екстериторіальних спільнот, що об'єднували учасників різних справ, заходів, починань. З виникненням соціальних мереж, у т.ч. спеціалізованих, конфесійних чи міжконфесійних (як от католицькі соціальні мережі), межа віртуальний-реальний остаточно відійшла в минуле. Тому, на наше переконання, більш адекватним «робочим» терміном був би наступний: спільноти чи групи інтерактивного спілкування та співдії (можуть бути локальні й всецерковні, конфесійні та міжконфесійні чи навіть міжрелігійні та полісвітоглядні). Цим терміном ми й будемо надалі послуговуватися і пропонуємо те саме для колег релігієзнавців й суспільствознавців, принаймні до майбутнього усталення в науковому обігу іншого (якщо буде вироблено цей *інший* в широкій науковій дискусії).

Такі спільноти переживають свої етапи становлення й розвитку, котрі мають багато спільних рис (хоча є і специфічні) з інституалізацією, так би мовити, класичного реального зразку. Зрозуміло, в даному разі не може йтися про якісь усталені, канонічно окреслені форми та правила, однак дух Євангелія очевидно присутній: де двоє чи троє зійдуться в ім'я моє... Що ж стосується передумов виникнення й ходу організаційного процесу в групах інтерактивного спілкування та співдії, то тут також спостерігається ідейне підґрунтя, функціональна потреба певного кола людей, ядро ініціаторів, прийняття (часто з попереднім обговоренням та узгодженням) принципів та норм діяльності тощо. Подібність створення може полягати у тому, що досліджувані групи також, як колись первісні християнські громади, буває, що постають внаслідок «проповідування» (з ініціативи, за пропозицією чи стимулюванням священика) або організуються як парафії (колись наші предки запрошували священика на нове поселення, а тепер – запрошують в групу). Відмінність же полягає, зокрема, у тому, що для створення спільноти інтерактивного спілкування не є обов'язковим благословення церковного проводу.

Більше оригінальних рис мають групи інтерактивного спілкування та співдії у своїй діяльності. Вони поєднують у собі функціональність тематичних прицерковних організацій (благодійницьких, професійних, вікових, за інтересами, територіальних тощо) та інформаційно-комунікативних ресурсів. В умовах, коли Церкви мають порівняно небагато друкованої преси, а світські друковані та й електронні ЗМІ не балують якісними матеріалами з життя конфесій (католицьких в Україні, зокрема), останнє також суттєво. І якщо ще нещодавно можна було говорити про порівняно невеликий контингент інтернет-користувачів та про переважно молодий їхній вік, то нині стрімке поширення Інтернету робить спільноти інтерактивного спілкування доступними все більшій кількості людей, що й засвідчує їхній різноманітний віковий склад та географія проживання учасників.

Функціональна потреба, котра покликала таку нову форму інституалізації релігійно-духовної діяльності (як католиків, так і віруючих інших конфесій і релігій), обумовлюється постмодерною ситуацією у глобальному світі, котрий зараз переживає мульти-системні кризи. В Україні, до того ж, сприятлива у цьому плані специфіка: перманентні зіткнення різних релігійних, конфесійних та цивілізаційних моделей, особливо гостра поточна суспільно-політична ситуація, а відтак і необхідність консолідації для динамічного спільного пошуку життєвих сенсів та практичних рішень. Очевидно, що класичні інституції Церков, хоч і поступально розвиваються в Україні, в українських католиків зокрема, не справляються із задоволеннями всіх відповідних потреб. Ані парафії, прив'язані до певної локації, ані прицерковні організації, прив'язані до певного часу зборів, до інтересів певних категорій віруючих, не можуть бути місцем оперативної зустрічі та спілкування великої кількості людей (і то не лише тих, хто є стало конфесійно визначеним, але й так званих «пошуковців»), котрі прагнуть вирішити ті чи інші питання, прямо чи опосередковано пов'язані з їхньою вірою, та виробити обумовлені нею розв'язки тих чи інших злободенних життєвих проблем.

Звичайно, спільноти інтерактивного спілкування та співдії не є альтернативними формами класичним церковним інституціям (і на таке й не претендують), радше це їм доцільне сучасне доповнення в добу інформаційного суспільства, котре витворило відповідні технічні можливості.

Розглянемо діяльність досліджуваних спільнот докладніше, на конкретних зразках та ситуаціях. Це зручно робити, аналізуючи найбільш характерні приклади. Тож звернемось до однієї з найбільших у світі та в Україні соціальних мереж Фейсбук і представництв найбільш вагомих українських католицьких організацій, видань та окремих духовних авторитетів. Зазначимо, що віковий, статевий, соціальний та територіальний зріз учасників груп інтерактивного спілкування є достатньо різноманітний (учасники переважно вказують такі дані в інформації про себе на відповідних ресурсах). Суспільна ж ситуація, що яскраво проявляє всі питомі риси і потенції католицьких та будь-яких інших спільнот в Україні, в останню декаду листопада 2013 сформувалася досить рельєфно: йдеться про подальший провідний вектор розвитку країни – проєвропейський чи проросійський.

Як це буває практично завжди у подібних випадках, першими на резонансі суспільні події в Україні відреагували серед конфесій греко-католики. Так, ректорат Українського католицького університету оголосив свою Заяву з приводу згорання Урядом України євроінтеграційного процесу⁹⁶, а студенти УКУ, котрі вийшли на Львівський Євромайдан, прийняли свою заяву з вимогою до влади відновити цей процес⁹⁷. Ці Заяви з сайту Українського католицького університету блискавично розтиражують католицькі інтернет-ресурси та окремі ентузіасти, у т.ч. й у Фейсбук та інших соціальних мережах, завдяки чому вони не просто стають відомими широкій громадськості (що відбувається також і з допомогою інших, нецерковних ЗМІ), але й активно обговорюються, особливо – в аналізованих групах. Українці греко-католики одними з перших виходять на Євромайдани. Справі захисту конституційно визначеного євроінтеграційного курсу України підпорядковує свою актуальну активність молодіжна організація УКГЦ «Укра-

⁹⁶ Заява Українського католицького університету з приводу згорання Урядом України євроінтеграційного процесу // Український католицький університет (офіційний сайт). Електронний ресурс – Режим доступу: <http://ucu.edu.ua/news/10714/>

⁹⁷ Заява студентів Українського Католицького Університету // Український католицький університет (офіційний сайт). Електронний ресурс – Режим доступу: <http://ucu.edu.ua/library/10729/>

їнська молодь – Христові»⁹⁸. Вона закликає активно підтримувати зусилля всіх, хто відстоює європейський вектор розвитку України⁹⁹. В спільноті інтерактивного спілкування й співдії, що формується навколо цієї організації у Фейсбук, повідомляється, що чергова зустріч її учасників у Львові відбуватиметься на місцевому «євромайдані»¹⁰⁰, переносяться до спокійніших часів вечірki та квести.

Як для науковця, що вивчає буття католицьких конфесій насамперед у польових дослідженнях, для нас очікуваним і логічним є україноцентричність та дієва патріотичність українських інституцій РКЦУ, зокрема, і її інтернетних інформаційно-комунікаційних ресурсів, спільнот інтерактивного спілкування, що гуртуються навколо них в соціальних мережах. Так, майже весь поточний контент «Католицького вісника»¹⁰¹ на Фейсбук наповнений не лише новинами з євромайданів, але й відповідною комунікацією, стимулюванням¹⁰². Так, Католицький вісник попереджає про провокації, уточнює плани наступних дій, підбадьорює, дає слушні поради. Відзначимо, що там не лише фіксуються оптимістичні акції західних українців, але й повідомляється про успіхи протестуючих на Півдні та Сході України. Там також активно пропагуються опозиційні новосні та активістські ресурси, зокрема такі як «Майдан», опозиційно налаштовані телеканали, такі як ТВі та інші.

Також групи інтерактивного спілкування формуються і навколо окремих духовних авторитетів. І це не обов'язково перші особи в конфесіях, як це видно й на прикладах УГКЦ та РКЦУ. Тобто, учасники груп можуть зацікавлено обговорювати мудрі слова Любомира Гузара чи чергові слушні відозви очільників та помітних осіб цих конфесій. Однак самі спільноти аналізованого типу гуртуються навколо тих лідерів, котрі ними є, зокрема, в активному спілкуванні у ЗМК. Це, наприклад, отці Микола Мишовський (головний редактор журналу «Stredo», РКЦУ, що в режимі он-лайн акумулює, збирає та стимулює обговорення актуальної суспільно важливої інформації)¹⁰³ та Михайло Димид (УГКЦ)¹⁰⁴, владика Борис Гудзяк, що практично завжди на висоті оперативного реагування на злободенні події, та, що не менш важливо в контексті даної проблематики, невтомно комунікують з тими, хто також небайдужий до цих подій. Варто підкреслити: якщо контент спілкування згаданих осіб з УГКЦ та їхніх друзів і перманентних співбесідників й колег по чисельних справах для всіх – очікувано і яскраво український патріотичний, то той факт, що такий само контент – навколо представників РКЦУ, може бути сюрпризом для тих науковців, хто не мало чи зовсім не послуговується польовими дослідженнями. Тож наголошуємо корисність вивчення груп інтерактивного спілкування та співдії, доступне для всіх дослідників, і з точки зору цінності відповідного живого матеріалу для перевірки стереотипів сприйняття тієї чи іншої конфесії.

Отже, суспільно важливими характерними рисами діяльності таких новітніх форм інституалізації діяльності українських католиків, як спільноти інтерактивного

⁹⁸ Українська молодь Христові (сайт організації). Електронний ресурс – Режим доступу: <http://umh.org.ua/en>

⁹⁹ МИ українці, МИ європейці!!! / Українська молодь Христові (сайт організації). Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.umh.org.ua/ua/events/272>

¹⁰⁰ Українська молодь Христові (сайт організації). Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10152053627523466&set=a.10150210561768466.332759.264651308465&type=1&theater>

¹⁰¹ Katolyts'kyj Visnyk. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.facebook.com/katolytskyj.visnyk>

¹⁰² Katolyts'kyj Visnyk. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1396379647269858&set=a.1396146803959809.1073741828.1396141387293684&type=1&theater>

¹⁰³ На своїй сторінці у Фейсбук: Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.facebook.com/xmykola>

¹⁰⁴ Майдани великі і малі (проповідь) // Блог о.Михайла Димида. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/blog/~Dymyd/54367/>

спілкування та співдії, є громадянська грамотність та активність, сучасні методи, динамізм та привабливість для різних вікових і соціальних груп, україноцентрична та проєвропейська спрямованість. Таким чином, проаналізованим інституціям (чи протоінституціям) УГКЦ та РКЦУ притаманні: модерність, актуальність, гнучкість, ініціативність, відкритість, креативність та патріотизм. Це робить їх перспективним та прогресивним явищем як в рамках їхніх Церков, так і у всеукраїнському контексті, як корисних для адекватної реалізації націєдержавних інтересів України.

Питання щодо формалізації (і окреслення свого ставлення) до груп інтерактивного спілкування та співдії як новопосталих інституцій чи протоінституцій віруючих, з боку церковного проводу, в даному разі – католицьких конфесій в Україні зокрема, поки залишається відкритим. Однак Церквам, очевидно, доведеться над цим працювати, щоб не випускати відповідні рухи з-під свого впливу. Втім, католицькі Церкви мають аналогічний по суті досвід – як позитивний (харизматичні та інші мирянські прицерковні групи, які курують представники ієрархії), так і проблемний (догмалівці). В умовах глобалізаційного полісвітоглядного суспільства, чуйного на свободу вибору та вияву, Церкви муситимуть віднаходити «золоту середину» між ненав'язливим порадицтвом та плеканням ініціатив «знизу», що можуть їх збагатити, осучаснювати та омолоджувати.

Для релігієзнавців же діяльність груп інтерактивного спілкування віруючих становить дуже перспективне, багатоаспектне поле досліджень, зокрема і з огляду на те, що ці групи є невичерпним постачальником унікального цінного матеріалу з розвитку внутрішнього життя конфесій та їхньої взаємодії з іноконфесійним, іновірним та полісвітоглядним середовищем.

Петро ЯРОЦЬКИЙ (Київ, Україна)

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У СВІТОРОЗУМІННІ, СВІТОСПРИЙНЯТТІ, ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ КОНФЕСІЙ В УКРАЇНІ.

Дослідження процесів і тенденцій розвитку пізньопротестантських конфесій в Україні є одним із актуальних напрямів українського академічного релігієзнавства. Ці протестантські течії посідають помітне місце в сучасному релігійному житті України і загалом становлять досить потужний сегмент українського конфесійного поля. Деякі речники так званих історичних (або ж традиційних) Церков – православної і католицької, а вслід за ними й окремі представники громадсько-політичного крила українського соціуму і засобів масової інформації, за традицією або й тенденційно, називають баптистів, адвентистів, свідків Єгови, п'ятидесятників «сектантами», не зважаючи на ті зміни, які відбувалися в цих конфесіях за останні 20 років.

Ці течії пізнього протестантизму за роки незалежності України пройшли шлях – за догматичними, культово-обрядовими, інституційно-організаційними вимірами, мірою їхньої відкритості до суспільства і ставлення до держави і, навпаки, ставлення суспільства й держави до них – від секти чи деномінації до Церкви.

За кваліфікаційними ознаками М.Вебера та Е.Трольча, Церква, з огляду її ставлення до світу загалом і до інших Церков зокрема, характеризується як консервативна й конформістська з універсальним принципом релігійна інституція, а секта – як вороже